

Tumbuhan dalam upacara perbomohan: Kes Main Teri di Kelantan

Aishah@Eshah Haji Mohamed¹, Abd Aziz Haji Bidin²

¹Pusat Pengajian Sosial, Pembangunan dan Persekitaran, FSSK, Universiti Kebangsaan Malaysia, Bangi,
²AAB Environmental Consultants, Bandar Baru Bangi, Selangor

Correspondence: Aishah@Eshah Haji Mohamed (email: ehm01@ukm.my)

Abstrak

Makalah ini mempunyai dua tujuan, iaitu mengenal pasti jenis, cara dan bahagian tumbuhan yang digunakan dalam upacara perbomohan Main Teri dan menganalisis alasan tumbuhan tersebut digunakan. Penghujahan di sini ialah kepercayaan magis mendasari kegunaan tumbuhan dalam upacara Main Teri. Perbincangan ini diasaskan kepada data daripada kajian yang dilakukan di Kelantan sejak tahun 1989 hingga ke tahun 2009 dengan menggunakan kaedah pemerhatian dan temu bual mendalam. Didapati tumbuhan yang banyak digunakan semasa upacara Main Teri ialah padi (*Oryza sativa* Linn.), sirih (*Piper betle* Linn.), pinang (*Areca catechu* Linn.), kunyit (*Curcuma domestica* Valetton), kemenyan (*Styrax benzoin* Dryander), bunga cempaka (*Michelia champaca* Linn.), bunga kenanga (*Canangium odoratum* Baill.), bunga tanjung (*Mimusops elengi* Linn.) bunga melor (*Jasminum sambac* Ait.) dan kelapa (*Cocos nucifera* Linn.). Tumbuhan ini digunakan untuk tujuan mengenal pasti penyakit, mengetahui kemampuan bomoh mengubati dan mengeluarkan penyakit daripada tubuh pesakit dan sebagai bahan persembahan kepada makhluk ghaib.

Katakunci: kelapa, kepercayaan Melayu, padi, pinang, sirih, upacara perbomohan

Plants in the healing ritual ceremony: The case of *Main Teri* in Kelantan

Abstract

This paper has two objectives, i.e. to identify the plant species that are used in the healing ritual of the *Main Teri*, how they are being used and which part of the plant that is useful for the purpose. The discussion is based on data collected through observation and in-depth interviews with the *Main Teri* practitioners (Bomoh Teri) in Kelantan from 1989 to 2009. From the plants species perspective, the most common species used in the ritual are rice (*Oryza sativa* Linn.), betel leaves (*Piper betle* Linn.), areca nuts (*Areca catechu* Linn.), tumeric (*Curcuma domestica* Valetton), styrax (*Styrax benzoin* Dryander), flowers of michelia (*Michelia champaca* Linn.), canangium (*Canangium odoratum* Baill.), mimusops (*Mimusops elengi* Linn.), jasmine (*Jasminum sambac* Ait.) and coconut (*Cocos nucifera* Linn.). The plants/plant parts are used to identify the illness, to gauge the ability of the shaman to cure the illness, to extract the illness from the patient and as gifts to the spiritual beings.

Keywords: areca, betel leave, coconut, healing ritual, Malay belief, rice

Pengenalan

Setiap upacara perbomohan mempunyai tiga elemen asas, iaitu (a) bahan yang digunakan, (b) perbuatan dan tingkah laku bomoh, dan (c) jampi yang dibaca oleh bomoh (Firth, 1958). Elemen pertama terdiri daripada peralatan dan ubatan yang digunakan dalam upacara perbomohan. Elemen kedua, merujuk kepada pergerakan dan perbuatan bomoh semasa upacara, Elemen ketiga diwakili oleh jampi yang dibaca oleh bomoh di sepanjang upacara perbomohan. Tugas bomoh semasa upacara perbomohan ialah mempertemukan dan menggabungkan kuasa yang ada dalam peralatan dan ubatan dengan kuasa yang ada dalam jampi demi untuk menyembuhkan penyakit yang dihadapi oleh pesakit. Peralatan dan ubatan dalam upacara perbomohan banyak terdiri atau bersumberkan tumbuhan (Firth, 1958- penekanan penulis). Tumbuhan dianggap sebagai simbol utama dalam kebanyakan upacara perbomohan kerana ia “*saying something of something*” (Geertz, 1973). Tumbuhan yang digunakan selalunya memiliki unsur-unsur yang ditakuti oleh makhluk ghaib, berupaya menaikkan semangat dan kekuatan bomoh serta berupaya untuk menawarkan dan menyembuhkan penyakit. Peralatan dan tumbuhan serta jampi dianggap sebagai simbol kuasa penting bomoh.

Upacara perbomohan boleh terbahagi kepada beberapa tahap, iaitu tahap mengetahui latar belakang pesakit, menguatkan diri dan persekitaran, mengetahui jenis dan punca penyakit, mengubati dan menawarkan penyakit dan tahap akhir, membuat perjanjian dan memberi persembahan kepada makhluk ghaib yang menolong semasa upacara, mahupun yang mengganggu pesakit. Sebelum upacara sebenar dimulakan, Bomoh Teri berbincang dengan pesakit dan kaum keluarganya tentang latar belakang sejarah hidup mereka sebelum pesakit sakit. Informasi ini penting bagi bomoh dalam usaha untuk mengdiagnosa dan merawat penyakit. Upacara bermula dengan iringan muzik.

Maklumat tentang kegunaan tumbuhan dalam upacara perbomohan ini memberi tumpuan kepada upacara Main Teri yang diamalkan oleh orang Melayu di Kelantan dan Terengganu. Orang Melayu Kelantan dan Terengganu mengadakan upacara Main Teri apabila penyakit yang dihadapi oleh pesakit berpunca daripada gangguan alam ghaib atau alam hantu, terkena buatan orang, tekanan perasaan, kehilangan barang, keinginan untuk menghukum musuh, menghindarkan diri daripada penyakit epidemik, membuktikan ketakjujuran pasangan atau memerangkap perasaan kasih sayang seseorang, penyakit angin dan penyakit yang berkaitan dengan kehilangan semangat (Gimlette, 1971:77; Kessler, 1976:297). Makalah ini mempunyai dua tujuan utama. Pertama, mengenal pasti jenis, cara dan fungsi tumbuhan yang digunakan dalam upacara Main Teri. Kedua, memahami kepercayaan yang mempengaruhi kegunaan tumbuhan tersebut. Andaian asas di sini ialah kepercayaan tradisi mendasari penggunaan tumbuhan dalam upacara perbomohan.

Kaedah dan kawasan kajian

Perbincangan ini diasaskan kepada data daripada kajian yang lebih besar yang dilakukan di Kelantan sejak tahun 1986 hingga ke tahun 2009 dengan menggunakan kaedah pemerhatian dan temu bual mendalam. Sepanjang tempoh tersebut, empat upacara Main Teri dapat dicerap. Upacara tersebut diadakan untuk mengubati pesakit yang mempunyai punca penyakit yang berbeza (Jadual 1). Cerapan ditumpukan kepada jenis, cara, bahagian tumbuhan yang digunakan. Temu bual mendalam dilakukan dengan informan utama yang terdiri daripada empat orang bomoh Teri (Foto 1) yang terlibat dalam empat upacara Main Teri yang diperhatikan. Temu bual ini dilakukan sebanyak tiga kali untuk setiap informan utama ini.

Jadual 1. Upacara Main Teri yang dicerap mengikut tempat, jantina dan punca penyakit yang dihidapi oleh pesakit

Bil.	Tempat	Punca Penyakit	Jantina
1	Bachok	Punca penyakitnya tidak diketahui walaupun sudah menggunakan sistem perubatan moden. Beliau meninggal dunia tidak lama selepas upacara Main Teri diadakan.	Wanita
2	Bachok	Mengidap penyakit angin <i>Dewa Muda</i> yang dikaitkan dengan keturunan	Lelaki
3	Pasir Mas	Mengidap tekanan perasaan. Tekanan perasaan ini dialami selepas suaminya berkahwin lain	Wanita
4	Kota Bharu	Dipercayai mengalami gangguan makhluk ghaib, iaitu hantu laut	Lelaki

Hasil kajian dan perbincangan

Untuk mengadakan upacara Main Teri, keluarga pesakit mestilah mendapat kebenaran bertulis daripada pejabat daerah di mana upacara hendak diadakan. Berapa malam upacara ini hendak diadakan bergantung kepada kemampuan pesakit dan/atau keseriusan penyakit, tetapi jumlahnya mestilah dalam angka ganjil (misalnya satu, tiga atau lima malam). Kesemua upacara Main Teri yang diperhatikan diadakan di dalam bangsal yang dibina di luar rumah dan bermula selepas sembahyang Isyak dan berakhir hingga ke pukul 12.00 malam. Bangsal dipasang lelangit yang dihias dengan makanan (seperti putu dan ketupat daun palas) dan bunga-bunga yang berbau harum, cantik, warna menarik dan memiliki unsur-unsur yang diminati oleh makhluk ghaib (Foto 2). Sekeliling bangsal pula dihias dengan daun kelapa muda yang dipercayai boleh memberi semangat kepada bomoh dan menarik perhatian makhluk ghaib.

Upacara Main Teri

Di permulaan upacara Main Teri, Bomoh Teri sambil membaca jampi mengasap peralatan dan ubatan di atas bara api yang ditabur kemenyan untuk tujuan penyucian. Selepas itu, beliau menabur beras kunyit di sekeliling pesakit dan di sekitar bangsal untuk tujuan menguatkan diri dan persekitaran. Untuk menghalang makhluk ghaib jahat daripada mengganggu dan pada masa yang sama menjemput makhluk ghaib baik datang menolong semasa upacara, *nasi guru* yang terdiri daripada pengeras guru, telur rebus, sirih sepiyak, benang sebeting, sepinggan pulut kuning, segenggam beras dan sebiji kelapa muda yang ditebuk mukanya digantung di tengah-tengah tiang seri di belakang Tok Mindok (pembantu Bomoh Teri) sebagai bahan persembahan untuk mereka.

Upacara Main Teri berlaku dalam suasana meriah dengan diiringi oleh paluan alat-alat muzik (Foto 3) dan tari menari. Dalam tiga upacara Main Teri yang dicerap, pesakit, penonton dan Bomoh Teri turut menari bersama. Mengikut seorang Bomoh Teri, di zaman dahulu, upacara Main Teri ini menjadi satu bentuk hiburan yang ditonton oleh ahli komuniti dan menjadi tempat muda mudi bertemu dan berkenalan. Bomoh Teri dan pembantunya terus menjalankan peranan mereka yang boleh dibahagikan kepada empat tahap sehingga selesai upacara. Tahap pertama, Bomoh Teri menghebah, meminta kebenaran dan pertolongan daripada tuhan dan makhluk ghaib yang baik. Tahap kedua, mengenal pasti jenis dan penyebab penyakit. Tahap ketiga, merawat dan menyembuhkan penyakit. Tahap keempat, menawar penyakit dan memberi persembahan kepada makhluk ghaib yang menolong dan yang tidak mengganggu semasa upacara. Di setiap tahap, bomoh membaca jampi mentera.

Jenis tumbuhan yang digunakan

Tumbuhan yang banyak digunakan dalam keempat-empat tahap upacara Main Teri yang dicerap. Tumbuhan tersebut terdiri daripada padi, sirih, pinang, kunyit, kemenyan, bunga cempaka, bunga kenanga, bunga tanjung, bunga melor dan kelapa (Jadual 2). Tumbuhan ini digunakan dalam angka

ganjil iaitu 3, 5, 7, 11 atau 13 yang dipercayai boleh membawa kebaikan, kemujaraban dan keberkatan (Endicott, 1981). Tumbuhan ini ada yang digunakan dalam bentuk asal, sudah melalui proses tertentu (seperti goreng - bertih, mengisar – tepung tawar dan mengunyah – sirih dan pinang) atau digabungkan dengan tumbuhan lain (seperti beras dan kunyit; sirih dengan pisang dan gambir) mempunyai fungsinya yang tersendiri dalam upacara Main Teri (Jadual 2).

Jadual 2. Jenis dan kegunaan tumbuhan semasa upacara Main Teri

Bil	Nama Tumbuhan		Kegunaan Tumbuhan	Bentuk digunakan
	Melayu	Latin		
			Fungsi	
1	Padi/ beras	<i>Oryza sativa</i> Linn.	Mengenalpasti jenis penyakit Menyembuhkan dan menawarkan Menguatkan bomoh, pesakit dan persekitaran Persembahan kepada makhluk ghaib	Bertih Tepung tawar Beras kunyit Nasi, beras dan pulut Kuning (semangat)
2	Sirih	<i>Piper betle</i> Linn.	Menyembuhkan penyakit Menguatkan bomoh, pesakit dan persekitaran Menghalau makhluk ghaib jahat Persembahan kepada makhluk ghaib	Air gabungan sirih, pinang, gambir dan kapur yang dikunyah oleh Bomoh Teri Sirih sepiayak, iaitu digabungkan dengan pinang, kapur dan gambir; Digabungkan dengan sirih dan dikunyah oleh bomoh teri dan airnya dihembus kepada pesakit dan sekitarnya
3	Pinang	<i>Areca catecu</i> Linn.	Menyembuhkan Menguatkan bomoh, pesakit dan persekitaran Menghalau makhluk ghaib jahat	Beras kunyit Pulut semangat
4	Kunyit	<i>Curcuma domestica</i> Valetton	Menghalau makhluk ghaib Persembahan kepada makhluk ghaib	Asal - digantung dilelangit - dimasukkan dalam air
5	Cempaka	<i>Michelia champaca</i> Linn.	Hiasan dilelangit bangsal Bubuh dalam air untuk bomoh basuh muka untuk tujuan kesegaran	Asal - digantung dilelangit - dimasukkan dalam air
6	Kenanga	<i>Canangiamodoratum</i> Bail.	Hiasan dilelangit bangsal Bubuh dalam air untuk bomoh basuh muka untuk kesegaran	Asal - digantung dilelangit - dimasukkan dalam air
7	Melur	<i>Jasminum sambac</i> Ait.	Hiasan dilelangit bangsal Bubuh dalam air untuk bomoh basuh muka untuk kesegaran	Asal - digantung dilelangit - dimasukkan dalam air
8	Bunga Tanjung	<i>Mimusops elengi</i> Linn.	Hiasan dilelangit bangsal Bubuh dalam air untuk bomoh basuh muka	Asal - digantung dilelangit - dimasukkan dalam air
9	Kemenyan	<i>Styrax benzoin</i> Dryander	Menyucikan pesakit, bomoh dan persekitaran serta menarik makhluk ghaib untuk datang	Asal yang ditabur atas bara api
10	Kelapa	<i>Cocos nucifera</i> Linn.	Daun untuk hiasan bangsal, Bahan persembahan kepada makhluk ghaib	Daun muda Kelapa muda yang ditebuk mukanya

Padi (*Oryza sativa*) atau bahan yang berasal daripada padi banyak digunakan semasa upacara Main Teri. Dari sudut botani, padi tergolong dalam famili rumput-rumputan (*Gramineae*) yang mempunyai taburan di seluruh kawasan Tropika. Terdapat beberapa spesies dalam famili ini seperti *Oryza sativa*

(beras – kultivar yang ditanam), *Oryza minuta* (padi burung) dan *Oryza fatua* serta *Oryza ridleyi* (kedua-duanya padi liar yang tidak ditanam). Padi merupakan tumbuhan yang penting dalam kehidupan orang Melayu (Laderman, 1996) dan etnik lain di India (Burghart, 1990), China (Chang, 1977) dan Thailand (Hauck *et al.*, 1958) dan dikelaskan sebagai tumbuhan *super*-budaya yang memiliki tenaga, semangat dan keajaiban. Mengikut kesemua bomoh teri yang ditemu bual, keajaiban pokok padi, baik dalam bentuk beras, beras kunyit (gabungan beras dan kunyit), tepung tawar (beras yang direndam dan dikisar halus bersama air), bertih (padi yang digoreng tanpa minyak dan dibuang kulitnya) atau nasi berkaitan dengan ciri dan martabatnya yang sama dengan manusia seperti bunting, memiliki semangat dan perasaan. Mereka percaya padi mempunyai martabat yang sama dengan manusia dan berupaya untuk menyihatkan, memulihkan, menawarkan dan memberi tenaga kepada pesakit.

Beras kunyit secara simbolik mempunyai semangat, kebesaran, kekuatan dan kuasa. Beras kunyit mempunyai kualiti yang boleh menawarkan dan mengimbangkan unsur-unsur lain yang ada dalam alam sejagat termasuklah tubuh manusia. Dengan menabur beras kunyit (sambil membaca jampi) di sekeliling pesakit dan bangsal, segala bencana dipercayai boleh dihindari. Kekuatan dan kebesaran beras kunyit ini boleh dipindahkan ke persekitaran, bomoh dan juga pesakit. Kekuatan dan kekuasaan unsur-unsur jahat yang ada dalam persekitaran boleh menjadi lemah apabila terkena beras kunyit yang dijampi.

Bertih (Foto 4) digunakan dalam proses mengetahui keupayaan bomoh mengubati pesakit, mengenalpasti jenis dan penyebab penyakit. Untuk tujuan ini, Bomoh Teri menggunakan semangkuk bertih yang dipanggil “kuntum”. Kuntum dibahagikan kepada tiga bahagian yang dipanggil kakak tua, kakak tengah dan adik bongsu. Pembahagian ini berasaskan kepada hierarki zuriat yang memberi keutamaan kepada kedudukan wanita dalam proses reproduksi. Setiap bahagian bertih ini kemudiannya di kira sepasang-sepasang dengan menggunakan unsur-unsur yang dimiliki oleh alam semesta mengikut urutan tanah, air, api dan angin. Unsur tanah membentuk badan manusia, unsur air membentuk lendir, unsur api membentuk darah dan nanah, manakala unsur angin pula membentuk nafsu manusia. Bomoh Teri seterusnya mentafsir makna unsur yang didapati daripada membilang jumlah bertih dalam setiap bahagian. Penyakit yang berkaitan dengan martabat api dikatakan lokek (garang), tanah dikatakan senyap, angin dengan banyak cakap dan air senang dibawa berunding. Penyakit yang berkaitan dengan martabat api dan tanah lebih sukar diubati.

Foto 1. Salah seorang Bomoh Teri yang ditemu bual menunjukkan cara membilang bertih

Foto 2. Lelangit dihias bunga dan makanan

Foto 3. Rebab salah satu alat muzik yang mengiringi upacara Main Teri

Foto 4. Bertih & tepung tawar

Foto 5. Pulut semangat
dipersembahkan kepada hantu

Foto 6. Sirih pinang

Mengikuti seorang bomoh teri, bertih adalah makanan nabi-nabi. Bertih boleh mendekatkan diri manusia dengan Nabi dan seterusnya tuhan. Diharapkan kekuasaan yang ada pada Tuhan dan Nabi melimpah kepada bomoh teri dan membolehkannya mencari jenis dan penyebab penyakit. Masyarakat Gayo di Indonesia percaya bahawa bertih adalah makanan nabi dan merupakan, “*the soul food of men and women who wish to become more spiritual*” (Bowen, 1993:232).

Tepung tawar (Foto 4) digunakan oleh bomoh untuk menawarkan penyakit yang ada dalam diri pesakit dengan melumur dan merenjis ke tubuh pesakit dan sekeliling tempat perbaringannya dengan menggunakan beberapa jenis daun seperti daun pinang muda (*Areca catechu*), daun sepemanggil, daun sepulih (*Fagraea racemosa*) dan daun sepulut (*Hyptis suaveolens*) sambil membaca jampi. Penyakit yang ada dalam tubuh pesakit menjadi tawar dan sembuh. Tepung tawar dipercayai boleh menawarkan racun, bisa atau makhluk ghaib dengan memusnahkan keaktifan makhluk ghaib dan menjadikannya tidak berbahaya yang ada dalam tubuh pesakit. Mengikuti salah seorang Bomoh Teri, kualiti yang memberi keupayaan kepada tepung tawar ialah konsep tawar yang bermakna neutral dipercayai boleh menawarkan dan menghilangkan segala unsur penyakit yang ada dalam tubuh pesakit, iaitu persamaan adalah sama.

Beras, nasi dan pulut semangat (kuning) (Foto 5) dijadikan sebagai bahan persembahan kepada makhluk ghaib. Ini selaras dengan kedudukan beras dalam budaya Melayu Kelantan yang dianggap sebagai makanan utama. Nasi boleh membuat mereka menjadi gemuk, kuat, sihat dan bertenaga. Warna beras dan nasi yang putih membawa makna kebersihan dan keikhlasan hati. Warna kekuningan yang dimiliki oleh pulut semangat membawa makna kebesaran dan keistimewaan. Pemberian dalam bentuk makanan istimewa menandakan rasa hormat manusia kepada makhluk ghaib. Sifat pulut semangat yang melekat-lekat antara satu sama lain pula disamakan dengan ikatan perjanjian antara Bomoh Teri dengan makhluk ghaib serta penyakit, iaitu tidak akan mengganggu pesakit sehingga ke akhir hayat sebagaimana pulut melekat antara satu sama lain yang sukar dipisahkan.

Sirih (*Piper betle* Linn) dan Pinang (*Areca catechu* Linn.). Satu lagi tumbuhan yang digunakan dalam semua upacara Main Teri ialah sirih. Sirih mempunyai asal usul dari rantau Malesia, dan hari ini ditanam secara meluas dari India hingga ke Asia Tenggara. Terdapat beberapa spesies sirih sama ada yang ditanam atau yang tumbuh liar, namun yang banyak digunakan ialah dari spesies *Piper betle*. Sirih selalunya digunakan bersama-sama dengan pinang, gambir dan kapur yang kesemuanya dipercayai memiliki unsur panas. Pinang tergolong dalam kumpulan tumbuhan palma yang mempunyai asal-usul dari rantau Malesia. Pohon pinang ditanam dari biji dan mula menghasilkan buah dalam masa lima tahun.

Sirih dan pinang (Foto 6) digunakan sebagai bahan persembahan kepada makhluk ghaib dan juga dikunyah oleh bomoh teri semasa upacara Main Teri berjalan. Air kunyahan sirih ini dihembuskan kepada pesakit dan persekitarannya. Air sirih dipercayai memiliki unsur kepanasan dan kebesaran yang sangat mujarab untuk menyembuhkan penyakit terutama sekali penyakit yang berkaitan dengan buatan orang dan kerasukan hantu. Kepanasan ini boleh menghalau atau menakutkan hantu syaitan yang jahat. Keadaan yang sama juga telah ditegaskan oleh Rooney (1993:5) dalam kalangan pelbagai masyarakat di

Asia Tenggara., sebagaimana katanya, "... keupayaan air sirih kalau digunakan oleh bomoh untuk, ... *exorcise supernatural forces is unlimited*" (Rooney 1993:32). Sirih dan pinang secara simboliknya berkaitan dengan trinita Hindu di mana buah pinang dikaitkan dengan Brahman, pencipta; daun sirih dengan Vishnu, pelindung; dan kapur dengan Shiva, pemusnah (Rooney, 1993:34). Apa-apa yang berkaitan dengan sirih dan pinang, dipercayai memiliki unsur-unsur pencipta, pelindung dan juga pemusnah. Penggunaan sirih pinang dipercayai boleh melindungi diri Bomoh Teri dan pembantunya, pesakit dan persekitaran tetapi juga berupaya untuk mengeluarkan unsur-unsur jahat yang ada di dalam diri pesakit.

Kunyit (*Curcuma domestica* Valetton). Kunyit merupakan tumbuhan rempah, pewarna dan ubatan dalam masyarakat Melayu Kelantan yang mempunyai asal usul dari rantau Malesia. Kunyit memiliki warna kekuningan dan rasa kepedasan. Kuning adalah warna kebesaran dan warna raja-raja. Rasa pedas pula menandakan unsur-unsur kepanasan. Warna kekuningan dan rasa kepedasan yang ada pada kunyit ini digabungkan dengan semangat yang ada pada beras mempunyai kekuatan dan kebesaran yang amat tinggi. Pulut kuning yang melibatkan penggunaan kunyit juga dianggap sebagai bahan makanan yang sesuai untuk dipersembahkan kepada makhluk ghaib, baik yang menolong dalam upacara atau sebagai bahan tukaran dengan makhluk ghaib yang mengganggu pesakit.

Bunga melur, cempaka, tanjung dan kenanga. Pokok bunga melur adalah pokok renik yang tersebar luas di Asia, manakala pokok bunga cempaka dan tanjung pula mempunyai asal usul dari India ke Asia Tenggara. Bunga daripada tumbuhan ini banyak digunakan dalam perubatan tradisi di samping sebagai perhiasan sanggul dan sumber bau-bauan. Bau yang harum dan wangi amat disukai oleh makhluk ghaib terutama yang baik. Bunga-bunga ini digantung di langit dan di sekeliling bangsal untuk menarik minat makhluk ghaib untuk datang ke tempat upacara Main Teri diadakan. Bunga-bunga ini juga diletakkan dalam air yang digunakan oleh bomoh untuk membasuh muka dan leher semasa upacara bagi tujuan untuk menyegarkan dan menguatkan tubuh bomoh (Laderman 1996). Kesegaran dan kekuatan tubuh membolehkan bomoh melawan makhluk ghaib dan/atau penyakit yang meresapi tubuh pesakit.

Kemenyan (*Styrax benzoin* Dryander). Kemenyan dihasilkan oleh getah pokok *Styrax* yang dilukakan. Pohon *Styrax* yang menghasilkan kemenyan mempunyai taburan yang luas, iaitu di rantau Tropika dan sub-Tropika dunia. Di Malaysia dan Sumatra, kemenyan didapati dari pokok *Styrax benzoin* sementara di Thailand didapati dari pokok *Styrax tonkinense*. Bomoh menggunakan kemenyan untuk menyucikan peralatan, diri, pesakit dan persekitaran. Proses penyucian ini dilakukan oleh bomoh dengan mengasapkan segala peralatan, diri dan persekitaran dengan asap kemenyan di mana kemenyan ditabur di atas bara api. Mengikut kesemua bomoh teri yang ditemu bual, kemenyan mempunyai aroma yang harum dan sedap. Aroma kemenyan ini berupaya untuk memanggil malaikat untuk turut serta dan membawa permohonan bomoh terus kepada Tuhan - Allah. Kepercayaan yang sama juga terdapat di kalangan masyarakat Gayo di Indonesia (Bowen 1993:231). Orang Melayu juga percaya bahawa pokok *Styrax* mempunyai kekuatan yang luar biasa kerana keupayaan menyembuhkan dirinya sendiri apabila dilukakan oleh manusia untuk mendapatkan getah.

Kelapa (*Cocos nucifera* Linn). Kelapa, tumbuhan palma yang diistilahkan sebagai nyiur oleh orang Melayu Kelantan terbahagi kepada beberapa jenis, iaitu kelapa dadih, kelapa gading, kelapa hijau, kelapa puyuh dan kelapa wangi. Orang Melayu Kelantan banyak menggunakan kelapa dalam kehidupan harian mereka (seperti penyapu – lidi; perkakas rumah – batang; pelepah – bahan bakar dan penghadang; minuman – air; tambul – isi; minyak masak dan santan - isi; makanan – umbut, bumbang dan buah).

Kelapa digunakan dalam upacara sebagai bahan persembahan dan hiasan. Menurut kesemua Bomoh Teri, buah kelapa dikatakan sebagai buah ajaib. Keajaiban kelapa dikaitkan dengan fitrah semula jadinya, iaitu memiliki tiga mata dan air. Mengikut mereka, tidak ada buah lain yang ada air di dalamnya yang boleh diminum terus dan memiliki mata. Tiga mata kelapa ini secara simboliknya dikaitkan dengan trinita Hindu, iaitu Brahman, pencipta; Vishnu, pelindung; dan Shiva, pemusnah. Ini bermakna kelapa memiliki unsur-unsur pencipta, pelindung dan juga pemusnah. Kelapa dipercayai boleh melindungi diri orang yang mengguna di samping berupaya untuk mengeluarkan unsur-unsur jahat yang ada di dalam diri seseorang pesakit seperti racun atau bahan kotor yang lain.

Kesimpulan

Tidak semua tumbuhan yang ada dalam alam sekitar digunakan dalam upacara perbomohan. Penggunaan tumbuhan semasa upacara perbomohan masih lagi mendasari kepercayaan tradisi. Prinsip yang mendasari penggunaan tumbuhan dalam upacara Main Teri boleh dibahagi dua. Pertama, bahan yang digunakan boleh mewujudkan kesan yang sama dengan ciri-ciri dan/atau kualiti yang dipercayai dimiliki oleh tumbuhan, iaitu berasaskan kepada prinsip persamaan adalah sama. Benda yang mempunyai persamaan, baik dari segi bentuk, nama, ciri, warna dan fungsi dianggap mempunyai keupayaan yang sama dan digunakan dalam upacara. Nama tumbuhan, asal usul tumbuhan, kepentingan tumbuhan dalam kehidupan serta ciri-ciri tumbuhan dijadikan sandaran dalam usaha untuk meringubati penyakit. Kedua, walaupun terdapat perbezaan antara domain fisikal, mental dan moral tetapi domain ini boleh saling pengaruh mempengaruhi antara satu sama lain sekiranya ada *contact*, iaitu melalui jampi. Kepercayaan tentang tumbuhan yang digunakan oleh orang Melayu dalam upacara perbomohan ini banyak berkaitan dengan *sympathetic magic*. Tumbuhan yang ada kontak dengan jampi dan digunakan dalam bilangan angka ganjil elok digunakan untuk merawat penyakit. Angka ganjil dipercayai memiliki unsur-unsur kebaikan, kemujaraban dan keberkatan, manakala angka genap pula dikaitkan dengan keburukan, kejahatan dan kecelakaan. Kepercayaan ini memberi kekuatan kepada orang Melayu kerana ia mewujudkan rasa berupaya untuk mengawal apa yang tidak boleh dikawal dan disembuhkan oleh perubatan moden dan ini mengurangkan keraguan yang timbul daripada keadaan risiko dan ketidakpastian yang mereka alami. Kepercayaan tradisi ini merupakan usaha manusia untuk memahami hubungan penyebab dan kesan penyakit dalam konteks simbolik.

Rujukan

- Aishah Haji Mohamed, A Aziz Bidin (2010) Kepercayaan, tumbuhan ubatan dan orang Melayu. *Manusia dan Masyarakat* **19**, 70 – 84.
- Aishah Haji Mohamed, A Aziz Bidin (2006) Tumbuhan ubatan dan kesihatan reproduksi wanita. *Jurnal Psikologi dan Pembangunan Manusia* **20**, 67-84.
- Bowen JR (1993) *Muslims through discourse: Religion and ritual in Gayo society*. Princeton University Press., Princeton.
- Burghart R (1990) The cultural context of diet, disease and the body. In: Harrison GA, Waterlow JC (eds) *Diet and disease: In traditional and developing societies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Chang KC (ed) (1977) *Food in Chinese Culture: Anthropological and historical perspectives*. Yale University Press, New Haven.
- Endicott KM (1981) *An analysis of Malay magic*. Oxford University Press, Kuala Lumpur.
- Firth WR (1958) *Elements of social organization*. Watts and co., London.
- Geertz CJ (1973) *The interpretation of cultures*. Basic Books, New York.
- Gimlette JD (1981) *Malay poisons dan charms cures*. Oxford university Press, Kuala Lumpur.
- Hauck HM, Sudsaneh S, Hanks JR (1958) Food habits and nutrient intakes in a Siamese rice village. Studies in Bang Chan, 1952 - 1954. Cornell Thailand Project interim Report Series Number 4. Department of Asian Studies, Cornell University, Ithaca.
- Kessler CS (1977) Conflict and sovereignty in spirit séances. In: Crapanzano V, Garrison V (eds) *Case studies in spirit possession*. John Wiley & Sons, New York.
- Laderman C (1996) The poetics of healing in Malay shamanistic performances. In: Laderman C, Roseman M (eds) *The performance of healing*. Routledge, New York.
- McKay DA (1980) Food, illness, and folk medicine: Insight from Ulu Trengganu, West Malaysia. In: Robson JRK (ed) *Food, ecology and culture: Readings in the anthropology of dietary practices*. Gordon and Breach Science Publishers, New York.
- Rooney DF (1993) *Betel chewing traditions in South-East Asia*. Oxford University Press, Kuala Lumpur.